

A fennmaradás pedagógiája

A nevelés céljáról

Napjainkban az emberiség fennmaradása és az egyén életének minősége érdeklődésünk középpontjában áll. A továbbiakban azt a gondolatot fejteném ki, hogy a nevelés fő célja a fennmaradás.

Bár az élet fenntartásának szolgálatáról elmondhatjuk, hogy a nevelés természetéből következik, napjainkig a nevelő nem kényszerült arra, hogy valóban tudatosítsa magában, mi is ennek lényege. A fennmaradás egyéni probléma volt mindaddig, amíg az emberiségnek mint fajnak a fennmaradása nem vált kérdésessé. Az emberi életet fenyegető veszély mindenkor csupán egyedeket érintett, és egy emberi lény halála nem jelentett az egész emberiségre súlyos következményekkel járó katasztrófát.

Ma azonban a lét fenyegetettsége elsősorban és közvetlenül nem az egyén ellen irányul, ám őt is érinti közvetve az egész emberiséget fenyegető veszély. Forrásai: a szennyeződés, a demográfiai robbanás — ezek az életet pusztán biológiai szempontból fenyegetik — és bizonyos társadalmi tényezők [...], amelyek a fejlődésből erednek, és megnehezítik az igazi emberi élet körülményeit. A társadalom, lényegét tekintve, mindinkább gyűjtőtáborszerűvé válik: egyfelől a tényleges szolidaritás hiánya, másfelől pedig az eltömegesedés tendenciája jellemzi.

Az egyéni élet fenyegetettsége minőségileg más természetűvé vált amiatt, hogy magát az emberi életet érintő veszélyként nyilvánul meg. A védekező mechanizmusoknak általában — köztük főként a nevelésnek — gyökeresen meg kell újulniuk. Ahhoz, hogy ez a változás bekövetkezzék, elengedhetetlenül szükséges a nevelőnek felismernie: a nevelés a túlélés eszköze, a szó legegyszerűbb jelentésében létkérdés. A túlélésnek végső soron — minden más célt megelőzően — a nevelés gyakorlati céljává kell válnia.

Bár a nevelésnek mindig szerepe volt a fennmaradás szolgálatában, mind ez ideig nem abban a közvetlen értelemben töltötte be ezt a funkcióját, hogy a túlélés tudatosan kifejezett célként állott volna a nevelő előtt. A fennmaradás hosszú ideig magától értetődő feltétele volt a nevelésnek, amely mindig is valamivé igyekezett alakítani az embert.

Az antik görög nevelés a jó, szép és művelt ember kialakítására törekedett. A humanista eszmény az ész embere, minthogy a rációt tekintették az ember megkülönböztető sajátosságának. A keresztény hagyomány szerint Isten a saját képére teremtette az embert, ezért a keresztény nevelés célja: megadni az embernek azt a lehetőséget, hogy Isten szavát meghallja. Napjaink társadalmában azt hangsúlyozzák, hogy a nevelésnek a demokrácia emberét, illetve a szocialista ember-típust kell kialakítania.

A fennmaradás gondolatát mindig nyilvánvaló feltételként tartották számon, és erre alapozták a nevelés céljára vonatkozó kérdést: ebből következik, hogy a nevelés mind ez ideig olyan kizárólagos próbálkozás volt, amelynek során megkísérelték ilyenné vagy olyanná formálni az embert. Ez általában azt jelentette, hogy az embert azzá tették, ami. Ennek a célnak a gondolati háttere az, hogy az ember egyedül valóban képes emberré válni.

Csakhogy elmúlt az az idő, amikor a nevelő kedve szerint alakíthatta a gyermek — vagy felnőtt embertársa — lelkét, akár az agyagot a szobrász. A fennmaradás immár több mint mindennapos, kétségbevonhatatlan bizonyosság. A túlélésnek ténylegesen a nevelés céljává kell válnia.

Mit is jelent ez valójában? Azt, hogy a nevelés révén a gyermeknek nem bizonyos típusú emberré kell lennie, hanem emberként kell léteznie. A különbség lét és létezés között főként abban áll, hogy ha az embert a lét szemszögéből vizsgáljuk, olyan realitásnak kell tekintenünk, amelyet óvni és fejleszteni kell, míg ha a létezés oldaláról közelítjük meg, akkor az embert megvalósításra váró lehetőségek

summájaként fogjuk föl. Az első esetben az ember múltja függvénye, a másodikban a jövőre figyel.

Fennmaradni annyi, mint lehetőségek birtokában lenni, jövővel rendelkezni. Az, hogy vagyunk, még nem biztosíték a megmaradásra. A létezés viszont tartalmazza a fennmaradás lehetőségét, mivel a magánvaló létezés a jövőt magában foglaló élet.

Mint létezésbeli struktúra a fennmaradás nem földi öröklét, mint ahogy a halál sem az életet lezáró esemény. A halál is strukturális része a létezésnek — minthogy életünk minden pillanatában halandók vagyunk —, és a fennmaradás azonos a lehetőség struktúrájával, a létezés immanens része. Fennmaradni annyit jelent, mint állandóan transzcendálni a jelent; ezáltal képes az egyén védelmezni az életet a maga emberi alakjában, azaz mint létezést. A létezés magasabb rendű az életnél, több a pusztá biológiai létnél. A létezés az élet átélésének sajátos emberi módja; az életet az teszi valóban emberivé, hogy a lehetőségjelleg alapvető biológiai jelenségeként adódik hozzá, s ezáltal új struktúra képződik, a létezés.

A létezés tehát azt jelenti, hogy ember lényként, létezőként, lehetőségként éljünk. Következésképp a fennmaradás pedagógiájának azt a célt kell szolgálnia, hogy az ember létezzék, vagyis hogy önmaga lehetőségeként éljen. Nem követendő cél viszont az, hogy az egyént csak olyan lehetőségek megvalósításában segítsük, amelyek ténylegesen valamit tesznek. Az arra vonatkozó döntés, hogy mivé válják, személyes ügy, a nevelés pedig csakis arra irányulhat, hogy mindenki tudatossága magában létező mivoltát.

Minthogy a nevelés végső célja, a fennmaradás egybeesik azzal az erőfeszítéssel, hogy a gyermeknek megadassék a létezés lehetősége, nem csupán a pusztá levésé, felvetődik a kérdés: melyek az erre legalkalmasabb részleges célok?

Ha az a cél, hogy létezni tanítsuk, a hagyományos módszerek nem érvényesek; a nevelés gyakorlata nem bontható fel egymást követő elemi diszciplínák sorára, mint például a zongoratanítás esetében. A létezés nem felbontható entitás. Létezni nem csupán annyi, mint bizonyos dolgokat csinálni, hanem tudatos lehetőségeként élni, nem pusztá realitásként. Létezni annyi, mint létrejönni, alakulni, folytonosan szakítva azzal, ami vagyunk, olyan szintre helyezkedve, amely előzetesen csak mint lehetőség volt adott. Következésképpen létezni annyi, mint választani. Ilyen értelemben a létezés emberi előjog. Csakhogy nem mindenki él ezzel a joggal, mert sokan nem választanak igazán. Az létezik valóságosan, aki választja létét, s minthogy a választás nem végleges, a létezés minden pillanata transzcendenciává, önmagunk meghaladásává válik, életté a jövő távlatában.

Az élet egzisztenciális átélésének feltétele a tudatos átélés. Ehhez a létezést magát kell fölfognunk, megértenünk. Ezért kell a létezésnek az oktatás tartalmává válnia. Mi több, az oktatásnak, a nevelés egészének létezés-központúnak kell lennie, oly módon, hogy a tanuló és a tanár állandóan tudatában legyen annak az életnek, amelyet él és alakít; igyekeznie kell elmélyíteni elméleti tudását a létezésről mint a jövő felé irányuló lehetőségről. A létezés mint az oktatás tartalma és a létezés mint lehetőség egyfelől a társadalomból és annak hagyományaiból merít, másfelől az órákon való mindennapi magatartásból áll; a kettő dialektikus összekapcsolása révén kell megkísérelnünk a nevelés döntő céljának megvalósítását: megadni a gyermeknek a létezés lehetőségét.

Az oktatás kétoldalú folyamat: tartalmát és formáját mint a létezés felé vezető két utat az oktatási helyzetben egyetlen oktatási szándékká kell egyesíteni. Tartalom és forma között csak az oktatási folyamat elemzésében lehet különbséget tenni; a valóságban a kettő egységes egészet alkot.

A tartalmat illetően létezésstruktúrákról van szó (ezek az „egzisztenciáliák”, annak a Heideggernek a szóhasználatában, aki nagymértékben tekinthető e beszámoló ihletőjének): a világ, a benne-lét, a megértés, az értelem, a diszkurzivitás, az általános ó, az én, a vele-lét, a gond, az egzisztencialitás, a tényszerűség, a bukás, a tudat, a büntudat, a semmi, a halál, a térbeliség, az időbeliség, a történetiség stb.

Ezek az „egzisztenciáliák” számításba veendőek mint tanítandó tárgyak. Amit meg kell őrizni a hagyományos tudásból — és nem is keveset —, az beilleszthető az egzisztenciáliák keretébe úgy, hogy az oktatás egyetlen tényleges tárgya maga az emberi létezés legyen.

Az ilyenfajta oktatásra példaként a történetiség tanítását említeném. Ha a történelmet a hagyományos módon tanítjuk, múltbeli események sorát tanítjuk. Ám ha történetiségről van szó, a történelmet a létezés alapvető és időszerű struktúrájának kell tekintenünk. Tehát a történelem leírása nem egyéb azoknak a konkrét lehetőségeknek a leírásánál, amelyekkel mint személy rendelkezünk, azaz emberi lényként, a magunk kettős valóságában, mint szabad egyén és mint a társada-

lomtól függő állampolgár. A történelem leírásának tárgya ez esetben a lehetséges lesz. Következésképpen a történelemtudományok a jövőt tárgyalják, és az eljövendő lehetőségek a történelem által már valóban lehetségesnek bizonyultakból bontakoz-
nának ki. A történelemtudomány olyan tevékenységgé válhatna, amely a jövőért való felelősséget tekintve kiindulópontjának, azt a felismerést, hogy a három idő-
fázis közül az első és legfontosabb a jövő. A jövő, amelyet a történelemtudós maga
elő képzel, meghatározza a múlt leírását mint tárgyat, mivel — a jövő előbbvaló
lévén a múltnál — a történelem tárgya azokkal a lehetőségekkel azonos, amelyek
más formában megismétlődhetnek, s amelyeket mint ilyeneket hozhatunk fel-
színre a már lezárt múltból. Ha a történelmet egy egzisztenciális időfelfogás szer-
int vizsgáljuk, el kell ismernünk, hogy jelen és jövő nem a múlt meghosszabbí-
tása. Múlt, jelen és jövő dialektikusan kapcsolódnak egymáshoz, ezért a történet-
írás múlt és jövő kölcsönös összefüggésének ismertetésévé válik; ez a történetírás
annak a jövőnek a leírásával kezdődne, amelyet választunk, vagy megvalósítható-
nak tartunk. Ez a jövőkép normatív visszavetítése lenne a múltból kialakítandó
képnek. Megfordítva a viszonylatot: a múlt iránti érdeklődésnek csak a jövőről
való elmélkedés kiindulópontjaként van értelme.

Az oktatás formáját illetően ismét csak a történelem tanítását hoznám föl
példának. Ebben az esetben a tanár feladata arra korlátozódna, hogy a diákok
olyan helyzet felé irányítsa, amelyben alkalma van felmérni önmagát, és eldönt-
heti, mivé legyen, azonosulva a maga konkrét és időszakos lehetőségeivel.

Az alsóbb osztályokban a tanulóknak az otthonnal, az iskolával, a faluval,
a községgel, várossal kapcsolatos lehetőségei jönnek számításba. Ezekben a kerete-
ken belül a gyermekek azonosulnak a megismert intézményekkel, dolgokhoz fűződő
viszonyukkal, vagyis azokkal a lehetőségekkel, amelyekkel ténylegesen rendelke-
znek a környezetükkel kapcsolatos vágyaik, terveik megvalósításához. Az a fontos,
hogy a gyermekek tudatában legyenek annak, amit akarnak, de az akadályoknak
is, amelyeket le kell küzdeniük ahhoz, hogy vágyaikat valóra válthassák.

A felsőbb osztályokban tágul a kör, a problémák is más természetűek. Fel-
merül a hivatás és a politikai meggyőződés kérdése, eljön az ideje a nemzeti és
kontinentális hovatartozás vállalásának. Személyes megoldást keresve ezekre a
kérdésekre, a gondolkodás a múlt és a jövő felé irányul; az a cél, hogy a tanuló
tudatára ébredjen önmagának, azaz lehetőségeinek, és megtalálja élete értelmét,
szabadon választva meg létezését.

Egy ilyen oktatáselvben nincsen választóvonal iskola és társadalom között.
Mindenhol oktatás folyik a társadalomban, a társadalmiság pedig áthatja az isko-
lát, hogy állandóan változó világunkban az egyén és az egész társadalom jövője
az oktatás középpontjában maradjon.

Kai Aalbek Nielsen

Bíró Éva fordítása

Marcel Chirnoagă grafikája